

Turek, Waldemar

Prymat biskupa Rzymu w okresie patrystycznym : rozwój idei od Klemensa Rzymskiego do Leona Wielkiego

Studia Płockie 29, 51-58

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Waldemar Turek

PRYMAT BISKUPA RZYMU W OKRESIE PATRYSTYCZNYM.

Rozwój idei od Klemensa Rzymskiego do Leona Wielkiego

1. Wstęp

W niniejszym studium poddamy analizie świadectwa literackie autorów okresu patrystycznego dotyczące miejsca i roli biskupów wspólnoty rzymskiej. Opierając się na tego rodzaju dokumentach, pochodzących zresztą w pewnej części od samych pasterzy kościoła rzymskiego, omówimy w pierwszym rzędzie główne elementy idei prymatu biskupów rzymskich i ich praktyczne przejawy w pierwszych trzech wiekach, tzn. do panowania cesarza Konstantyna, następnie zaś scharakteryzujemy rozwój interesującej nas doktryny do pontyfikatu Leona Wielkiego, w którego nauczaniu można dostrzec pewną syntezę i pogłębienie wielu wątków rozwijanych przez wcześniejszych autorów oraz zapowiedź stylu papieżstwa charakterystycznego dla epoki średniowiecza¹. Wydaje się, że wyróżnienie dwóch etapów przy omawianiu wspomnianej kwestii jest wystarczająco uzasadnione edyktem mediolańskim z 313 r., który, ogłaszając wolność religijną i zwrot zagrabionych wcześniej własności chrześcijan, zmienił w wyraźny sposób również położenie biskupów rzymskich.

¹ Prymat biskupów rzymskich stanowi temat wielu publikacji, z których znaczna część dotyczy okresu starożytnego. Tematowi temu poświęcają zwykle sporo miejsca podręczniki patrologii, natomiast spośród opracowań monograficznych warto wymienić następujące studia: V. Monachino, *I papi nella storia*, 1, Roma 1961; G. Schwaiger, *Geschichte der Päpste*, München 1964; Ch. Pietri, *Roma Christiana (311-440)*, Roma 1976; A. Franzen – R. Bäumer, *Papstgeschichte*, Freiburg 1978²; J. M. R. Tillard, *The Bishop of Rome*, London 1983. Gdy chodzi o *status quaestionis* współczesnych poszukiwań dotyczących prymatu biskupa Rzymu w pierwszym tysiącleciu, odsyłamy do: M. Maccarrone (a cura di), *Il primato del vescovo di Roma nel primo millennio. Ricerche e testimonianze* (= Atti e documenti 4), Città del Vaticano 1991. Opublikowany w tej samej serii tom: *Il primato del Successore di Pietro. Atti del Simposio Teologico*. Roma, dicembre 1996 (= Atti e documenti 7), Città del Vaticano 1998, poświęcony jest w przeważającej mierze zagadnieniu prymatu biskupa Rzymu w drugim tysiącleciu. Zob. również: K. Dopierala, *Księga papieży*, Poznań 1996.

2. Prymat biskupów rzymskich do edyktu mediolańskiego (313 r.)

Dokładne informacje dotyczące biskupów rzymskich w okresie przedniczej-
skim są nieliczne. Dokumentacja, która została zebrana przede wszystkim przez
Euzebiusza z Cezarei († 339) w jego *Historii kościelnej*, jest dosyć skąpa i nie za-
wsze oparta na wiarygodnych źródłach. Również katalogi papieży, przygotowane
w celach apologetycznych, by ukazać sukcesję apostolską, zawierają niekiedy da-
ne jedynie prawdopodobne; pewien wyjątek stanowi lista przygotowana przez Ire-
neusza², która zasługuje na szczególną uwagę z racji na solidniejsze niż w innych
przypadkach wykorzystanie danych tradycji.

Dysponujemy natomiast ważnym tekstem z końca pierwszego wieku, ukazują-
cym szczególną rolę, jaką już wtedy odgrywała rzymska wspólnota chrześcijan,
na czele ze swoim biskupem, odwołująca się do autorytetu apostołów Piotra
i Pawła. Chodzi o tzw. *Prima Clementis* (ok. 98 r.), czyli list Klemensa, biskupa
Rzymu (92-101), skierowany do wspólnoty chrześcijan w Koryncie w związku
z jej wewnętrznymi problemami. Sposób, w jaki dokument wzmiankuje męczeń-
stwo Piotra i Pawła i podkreśla zasadę sukcesji, wyraża w jakiejś mierze troskę bi-
skupa Rzymu w odniesieniu do całego Kościoła. Klemens, piszący nie w imieniu
własnym, lecz w imieniu gminy rzymskiej, uważa, że zbyt późno reaguje na zaist-
niałe wydarzenia: „Z powodu niespodzianych, a raz po raz spadających na nas
nieszczęść i utrapień, zbyt późno, zdaje nam się, bracia, zwracamy uwagę na nie-
zgodę, wzbudzoną wśród was”³. Samo upomnienie utrzymane jest zarówno w to-
nie urzędowym jak i braterskim. Klemens domaga się posłuszeństwa dla swojego
listu: „Gdyby zaś niektórzy nie usłuchali tego, co Bóg przez nas powiedział, niech
wiedzą, że dopuszczają się przwinienia i narażają na niebezpieczeństwo niemale”⁴.
Prima Clementis jest wyraźnym dowodem odpowiedzialności za dobro całego Ko-
ścioła, do jakiej czuł się zobowiązany Klemens, reagujący na spór zaistniały
w gminie korynckiej.

W pierwszych latach II w. Ignacy Antiocheński (†107) napisał List do Rzy-
mian, darząc tamtejszą wspólnotę szczególnymi względami i poważaniem. Użyty
w piśmie zwrot: „Który pierwsze miejsce zajmuje w miłości związku” (*prokathē-
mene tes agapes*)⁵ w odniesieniu do wspólnoty rzymskiej, różnie przez znawców
wyjaśniany, stanowi dosyć wyraźne świadectwo szczególnej roli, jaką autor przy-
pisuje kościołowi, który jest w Rzymie. Jeśli przyjąć, że wyraz *agape* oznacza

² Zob. Ireneusz, Przeciw herezjom 3,3,3, A. Rousseau – L. Doutreleau, Sources Chrétiennes 211, Paris 1974, s. 32-38.

³ Klemens Rzymski, List do Koryntian 1,1, A. Jaubert, Sources Chrétiennes 167, Paris 1971, s. 98. List Klemensa Rzymskiego jest najwcześniejszym dokumentem mówiącym o sukcesji ustanowionej przez apostołów, o czym wspomina Paweł w Rz 16,5 używając terminu „pierwo-
ciny”; zob. R. Minnerath, La position de l'Eglise de Rome aux trois premiers siècles, w: M. McCarrone (a cura di), Il primato del vescovo, dz. cyt., s. 157.

⁴ Klemens Rzymski, List do Koryntian 59,1, Sources Chrétiennes 167, s. 194.

⁵ Ignacy Antiocheński, List do Rzymian. Wstęp, Sources Chrétiennes 10, Paris 1958, s. 124.

w tym kontekście związek miłości wszystkich wiernych z Chrystusem, czyli wspólnotę całego Kościoła, to określenie *prokathemene* („przewodzi”, „zajmuje pierwsze miejsce”) stawia wspólnotę rzymską przed innymi kościołami lokalnymi⁶. *List do Rzymian* Ignacego Antiocheńskiego zawiera ponadto inne elementy dotyczące prymatu biskupa rzymskiego, rozwinięte przez późniejszych autorów (działalność Piotra i Pawła w Rzymie, prymat w wierze i miłości, znaczenie samej stolicy).

Pod koniec II w. Ireneusz († k. 202) nie tylko wiązał początki wspólnoty rzymskiej z działalnością Piotra i Pawła, ale traktował też jedność z tą gminą jako znak trwania w tradycji doktrynalnej pochodzącej od apostołów: „Z tym bowiem Kościołem, dla jego naczelnego zwierzchnictwa musi się zgadzać każdy Kościół, to jest wszyscy zewsząd wierni, bo w nim przez tych, co są zewsząd, zachowała się tradycja apostołska”⁷. Przedstawiając następnie wspomniany już katalog biskupów kościoła rzymskiego, biskup Lyonu pragnie udowodnić, że istnieje jedna i ta sama wiara ożywiająca, zachowana w Kościele od apostołów aż do dziś i przekazywana w prawdzie; kościół zaś rzymski cieszy się największym autorytetem z racji na szczególnie związek z działalnością apostołów Piotra i Pawła.

Pisma Klemensa Rzymskiego, Ignacego Antiocheńskiego i Ireneusza ukazywały i umacniały szczególną rolę wspólnoty rzymskiej i jej pasterzy w odniesieniu do wszystkich chrześcijan pierwszych wieków. Wydaje się, że jednoczesne podkreślanie wyjątkowej pozycji gminy rzymskiej i jej biskupów było szczególnie mocne właśnie w II w.; późniejsi autorzy będą skupiać się w większym stopniu na roli, jaką odgrywają sami biskupi rzymscy.

Biorąc pod uwagę niektóre elementy *Symbolu Apostolskiego*⁸, formę kanonu Nowego Testamentu oraz opisy czynności liturgicznych w *Tradycji Apostolskiej* Hipolita Rzymskiego (†III w.)⁹, można w uzasadniony sposób stwierdzić, że około r. 200 wspólnota rzymska i jej biskup cieszyli się prestiżem wyraźnie przewyższającym znaczenie innych kościołów lokalnych.

Wyjątkowa pozycja kościoła rzymskiego umacniała się w III w. poprzez różne inicjatywy kolejnych jego biskupów. Już około r. 190 Wiktor I (189-199) ekskomunikował Polikratesa z Efezu i niektórych innych biskupów Azji Mniejszej, którzy celebrowali Paschę 14 dnia żydowskiego miesiąca nisan (bez względu na dzień

⁶ Wzmiankowane słowa Ignacego Antiocheńskiego zostały wykorzystane na Soborze Watykańskim II, który w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* 13 określa Kościół jako „wspólnota miłości” (*coetus caritatis*).

⁷ Ireneusz, Przeciw herezjom 3,3,2, Sources Chrétiennes 211, s. 32: *Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorum principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea quae est ab apostolis traditio*; tekst ten, podstawowy dla zrozumienia myśli Ireneusza w odniesieniu do prymatu biskupa Rzymu, jest analizowany m. in. przez R. Minnerath, *La position de l'Eglise*, dz. cyt., s. 154-156.

⁸ Chodzi o krótki zbiór podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej, którego istotne stwierdzenia pochodzą z czasów apostołskich, zaś forma aktualna z początków VI w.

⁹ Pismo przypisywane Hipolitowi, którego autentyczność jest kwestionowana; powstałe ok. 215 r., jest głównym źródłem wiedzy o liturgii rzymskiej z przełomu II i III w.

tygodnia) i nie chcieli zaakceptować zwyczaju przyjętego w Rzymie, wedle którego Wielkanoc obchodzono w niedzielę po 14 nisan. Kalikst I (217-222) wykluczył z Kościoła biskupa Sabeliusza z Libii za głoszenie błędnych poglądów monarchiańskich o Trójcy Świętej. Z kolei Korneliusz (251-253) zaangażował się w polemikę dotyczącą przyjęcia do Kościoła tych, którzy upadli w czasie prześladowań (tzw. *lapsi*); zwołany w Rzymie w 251 r. synod (z udziałem około 60 biskupów) potępił Nowacjana i wyłączył go ze wspólnoty kościelnej, ponieważ opowiadał się przeciw jakiemukolwiek przebaczeniu, traktując Kościół jako wspólnotę świętych¹⁰. Biskup rzymski Dionizy (260-268), zapytany przez duchownych aleksandryjskich w związku z kontrowersją dotyczącą Trójcy Świętej, zwołał synod i potępił błędną naukę Sabeliusza, przesyłając jednocześnie Dionizemu, biskupowi Aleksandrii, skierowane przeciw niemu zarzuty (tryteizm i subordynacjonizm)¹¹.

Biorąc pod uwagę wymienione interwencje biskupów Rzymu w II i III w., można stwierdzić, że czuli się oni już wtedy powołani do tego, co technicznie zostanie później nazwane *custodia fidei et disciplinae* („troska o wiarę i dyscyplinę”). Nie bez znaczenia jest też fakt, że inne wspólnoty kościelne przyjmowały decyzje biskupów rzymskich, mające na celu umocnienie duchowej i doktrynalnej jedności Kościoła.

3. Prymat biskupów rzymskich od edyktu mediolańskiego do pontyfikatu Leona Wielkiego.

Wraz z ukazaniem się edyktu tolerancyjnego cesarza Galeriusza w 311 r., ogłaszającym wolność religijną, potwierdzoną tzw. edyktem mediolańskim cesarza Konstantyna w 313 r., chrześcijanie znaleźli się w zupełnie nowej sytuacji na płaszczyźnie politycznej i społecznej, co wpłynęło w znacznej mierze na rozwój i umocnienie się pozycji biskupów wspólnoty rzymskiej. Gdy w kościele afrykańskim nastąpił rozłam spowodowany działalnością Donata, uzależniającego ważność udzielanych sakramentów od moralnego stanu ich szafarza, cesarz Konstan-

10 Kwestia tzw. *lapsi* żywo interesowała Cypriana, biskupa Kartaginy, który napisał przy tej okazji swoje najważniejsze dzieło *O jedności Kościoła katolickiego*, przedstawiając wyznanie Piotra (Mt 16,16) jako symbol jedności Kościoła. Nieco później jednak ten sam Cyprian, przeciwstawiając się Stefanowi I, biskupowi Rzymu (254-257), broniącemu ważności chrztu udzielanego przez heretyków, wyrażał pogląd, wedle którego prymatem danym Piotrowi nie można obejmować jego następców. Sprawę poglądów Cypriana w interesującej nas kwestii komplikuje fakt, że istotne teksty wspomnianego dzieła Cypriana dotarły do nas w dwóch wersjach.

¹¹ Nie jest celem niniejszej prezentacji dokładne omówienie skądinąd interesującego ale też dosyć skomplikowanego sporu Dionizego Aleksandryjskiego i Dionizego Rzymskiego. Został on opisany z punktu widzenia teologicznego m. in. przez J. N. D. Kelly, *Początki doktryny chrześcijańskiej*, Warszawa 1988, s. 106-109. Nas interesuje przede wszystkim fakt, że grupa duchownych afrykańskich złożyła formalny akt oskarżenia u papieża w Rzymie, również Dionizego, występując przeciw biskupowi Aleksandrii; jest to kolejny argument na rzecz szczególnej prestiżu, jakim już w ówczesnym czasie cieszył się biskup Rzymu.

tym wyznaczył biskupa Rzymu Milcjadesa (310-314) i kilku biskupów galijskich, by rozstrzygnęli spór. Oznaczało to początek działalności Konstantyna na płaszczyźnie kościelnej, a także nowego jego stanowiska w odniesieniu do pasterza gminy rzymskiej, co uwidoczniło się w sposób szczególny za pontyfikatu Sylwestra I (314-335). W 330 r. cesarz założył nad Bosforem nową stolicę, nazwaną od jego imienia Konstantynopolem. Pozostawał tam pod wpływem duchowieństwa wschodniego, sympatyzującego z arianami. Ogromna rola, jaką odgrywał Konstantyn w Kościele przejawiała się m. in. w zwoływaniu przez niego synodów, łącznie z soborem w Nicei w 325 r., na którym nieobecny Sylwester nie odegrał żadnej roli, choć dwaj jego wysłannicy podpisali, przed innymi biskupami, akta soborowe¹².

Pontyfikat Damazego I (366-384) odznaczył się szczególnymi osiągnięciami na drodze wielopłaszczyznowego umacniania się pozycji biskupów rzymskich. Było to w dużej mierze zasługą samego Damazego, który potrafił wykorzystać sprzyjającą koniunkturę polityczną i kościelną, wynikającą m.in. z nawrócenia się arystokracji rzymskiej, usiłującej nie tylko podtrzymywać, ale również rozwijać ideę *Roma aeterna*. Pokonawszy trudności, jakie pojawiły się w związku z jego wyborem, Damazy otrzymał od cesarza Gracjana jurysdykcję w odniesieniu do wszystkich metropolii zachodnich. Zdecydowanie występował przeciw błędnym naukom (arianizm, macedonianizm i apolinaryzm); wspomagany doktrynalnie przez Ojców Kapadockich, doprowadził do ogłoszenia w 380 r. wspólnego edyktu Gracjana, cesarza Zachodu, i Teodozjusza I, cesarza Wschodu, który uczynił chrześcijaństwo religią państwową. Protestując przeciw uchwale powziętej przez sobór w Konstantynopolu w 381 r., wedle której biskup tego miasta jako stolicy cesarskiej posiada pierwszeństwo honorowe (bez jurysdykcji) zaraz po biskupie Rzymu, ustalili tradycyjne pierwszeństwo Kościołów w Rzymie, Aleksandrii i Antiochii. Odwołując się do tekstu Mt 16,18, do autorytetu Piotra i Pawła i tradycji, do chwały Rzymu uswięconego krwią męczenników¹³, pogłębił doktrynalnie ideę prymatu biskupa Rzymu i rozszerzył użycie terminu *sedes apostolica* („stolica apostolska”)¹⁴, stawiając na pierwszym miejscu apostolski charakter biskupstwa rzymskiego, związany bezpośrednio z Piotrem. Damazy rozwinął kancelarię pa-

¹² Zagadnienie wpływu biskupów rzymskich na postanowienia soborów powszechnych w pierwszych wiekach chrześcijaństwa jest analizowane przez R. Minnerath, *La tradition doctrinale de la primauté pétrinienne au premier millénaire*, w: *Il primato del Successore*, dz. cyt., s. 123-132.

¹³ Damazy włożył dużo wysiłku, by w Rzymie w miejsce świątyni pogańskich budować kapliczki i umieszczać napisy upamiętniające męczeństwo chrześcijan. Komponował w tym celu wierszowane epigramy łacińskie, wykuwane później w marmurze. Zob. *Epigrammata Damasiana*, A. Ferrua, Città del Vaticano 1942.

¹⁴ Wyrażenie *sedes apostolica* pojawia się po raz pierwszy w liście wysłanym w r. 354 przez papieża Liberiusza do biskupa Vercelli Euzebiusza; zob. komentarz na ten temat M. Maccarone, *Sedes Apostolica – Vicarius Petri*. La perpetuità del primato di Pietro nella sede e nel vescovo di Roma (Secoli III-VIII), w: *Idem (a cura di), Il primato del vescovo*, dz. cyt., s. 281-282.

pieską i przeprowadził reformy w liturgii, w której głównym językiem stała się łacina. Zlecił swemu sekretarzowi Hieronimowi rewizję łacińskiego tekstu Pisma Świętego i uczynił go odpowiedzialnym za ostateczne ustalenie kanonu ksiąg biblijnych, który zatwierdził synod rzymski w 382 r.

Biskupi rzymscy przełomu IV i V w., opierając się na tradycji i dosyć już dobrze rozwiniętej teorii prymatu im przysługującego, dodawali do niej nowe argumenty, umacniając w praktyce na wielu płaszczyznach swoją pozycję. Syrycjusz (384-399) jako pierwszy odnosił pawłowe wyrażenie z 2 Kor 11,28: *Sollicitudo omnium ecclesiarum* („troska o wszystkie kościoły”) do posługi apostołowskiej papieży. Atanazy I (399-401) i Innocenty I (401-417) odpowiadali poprzez listy dekretalne na kwestie dotyczące dyscypliny kościelnej, przedstawiane przez biskupów krajów misyjnych takich jak Francja i Hiszpania, bądź przekazywali decyzje synodów biskupom, którzy nie mogli wziąć w nich udziału. Celestyn I (422-432) sprawował swoją posługę papieską w czasie, gdy nasiliły się rozbieżności doktrynalne w Kościele. Uznał początkowo wybór na patriarchę Konstantynopola Nestoriusza, głoszącego pogląd, że Chrystus-człowiek, zrodzony z Maryi, był tylko wybranym naczyniem, w którym mieszkał Logos, a zatem Maryja nie powinna być nazywana Matką Boga (*Theotokos*) tylko Matką Chrystusa (*Christotokos*). Celestyn, zbadawszy dokładniej poglądy Nestoriusza, doprowadził do jego potępienia przez synod rzymski w 430 r. Zwołany przez Teodozjusza II Sobór do Efezu w 431 r., w którym biskup Rzymu reprezentowany był przez swoich wysłanników, ogłosił dogmat o Bożym Macierzyństwie, przyznając Maryi wspomniany tytuł Matki Boga.

Zarysowana wyżej historia papiewstwa pierwszych wieków znalazła swój punkt kulminacyjny w osobie Leona I (440-461), który zasłużył sobie na przydomek „Wielki” m. in. z racji na duchowe i prawne umocnienie pozycji biskupa Rzymu¹⁵. Angażował się z wielką troską i z dużym talentem dyplomatycznym na rzecz tego, co sam nazywał *custodia fidei et canonum* („strzeżenie wiary i prawa”), mając na celu m.in. jedność wszystkich kościołów. Wykazując dużą otwartość na *salus rei publicae* i rolę samego cesarza, jasno i odważnie oddzielał sprawy religijne i państwowe, wyraźnie domagając się dla Kościoła możliwości swobodnego działania. W swoich listach i kazaniach wyjaśniał wiele aktualnych wówczas kwestii teologicznych, poświęcając w nich sporo uwagi szczególnej roli, jaka przysługuje biskupom Rzymu. Leon głosił w związku z tym ostatnim tematem swego rodzaju trylogię: Chrystus – Piotr – papież, podkreślając szczególnie związek Chrystusa i Piotra oraz ukazując wyjątkową rolę biskupów rzymskich, następców Piotra. W swojej argumentacji posługiwał się, poza tekstami biblijnymi (zwłaszcza Mt 16,18), ideologią *Roma aeterna, caput orbis* („Miasto wieczne, stolica świata”), rozumianą przede wszystkim jako źródło pokoju. W kazaniach wygłaszanych na

¹⁵ Zob. W. Ullmann, Leo I and the Theory of Papal Primacy, „Journal of Theological Studies” 11 (1960), s. 25-51; P. A. McShane, La Romanitas et le Pape Léon le Grand, Paris 1979 (to ostatnie dzieło analizuje przede wszystkim stosunek papieża do kultury rzymskiej)

czeń apostołów Piotra i Pawła podejmował nie tylko tradycyjny temat opatrnościowej roli Rzymu pogańskiego w ewangelizacji świata, ale rozwijał przede wszystkim temat Rzymu chrześcijańskiego zbudowanego na fundamencie apostołów. Wobec rozszerzającej się nauki głoszonej przez Eutychesa o ścisłym zjednoczeniu i zmieszaniu się dwóch natur w Chrystusie (monofizytyzm), Leon w słynnym dogmatycznym liście do Fabiana¹⁶, patriarchy Konstantynopola, rozwinął naukę o dwóch naturach w Chrystusie. Gdy odczytano jego *tomus* w czasie soboru w Chalcedonie (451 r.), zebrani biskupi mieli z aplauzem wykrzyknąć: „To jest wiara Ojców. Przez Leona przemówił Piotr”. Wszecstronna działalność Leona Wielkiego spowodowała, że to właśnie jemu przypisuje się sformułowanie, w sposób teologicznie precyzyjny, nauki o prymacie następców Piotra w odniesieniu do *custodia fidei et disciplinae*¹⁷.

4. Zakończenie

Świadomość biskupów Rzymu dotycząca przewodniczenia całemu Kościołowi (*cura ecclesiae universalis*, czyli „troska o Kościół powszechny”) jako konsekwencja misji zleconej Piotrowi, umacniała się w pierwszych wiekach w sposób dosyć wyraźny, choć nie bez trudności wewnętrznych i zewnętrznych. Przedstawiony wyżej zarys ważniejszych postaci i wydarzeń, biorący pod uwagę przede wszystkim świadectwa chrześcijańskiej literatury antycznej (*Prima Clementis*, *List do Rzymian* Ignacego Antiocheńskiego, *Przeciw herezjom* Ireneusza, *Tomus ad Flavianum* Leona Wielkiego), ukazuje złożoność podjętej tematyki jak też potrzebę uwzględnienia szerokiego kontekstu, w którym rozwijały się idee dotyczące prymatu biskupów rzymskich.

Na płaszczyźnie teoretycznej brano pod uwagę głównie związek Rzymu z działalnością apostołów Piotra i Pawła i wypływający z tego kult połączony z odwiedzaniem grobów apostoelskich. Z biegiem czasu stolicy rzymskiej przypisywano coraz bardziej znak i gwarancje jedności Kościoła (*Una Sancta*, czyli „Jeden Święty”). Owa jedność, symbolizowana przez szczególne powołanie, jakie otrzymał Piotr, obejmowała w jakiś sposób *antiquitas* („starożytność”), również w sensie chronologicznym. Tego typu prerogatywa miała swoje znaczenie także w odniesieniu do Kościołów Wschodnich w tym sensie, że Rzym pozostał zawsze wierny tradycji apostoelskiej i nigdy nie sprzeciwił się wierze wyrażonej na soborze nicejskim. Na płaszczyźnie personalnej trzeba podkreślić rolę, jaką odegrali zwłaszcza niektórzy biskupi rzymscy (Dionizy, Damazy, Leon Wielki), odznaczający się wyjąt-

¹⁶ Piśmo, zwane *Tomus ad Flavianum*, wyjaśnia niektóre zagadnienia chrystologiczne, zwłaszcza zaś teorię dwóch natur w jednej Osobie Chrystusa. Zostało wykorzystane w pewnej mierze w sformułowaniach soboru chalcedońskiego.

¹⁷ Zob. B. Studer, Papato, w: *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, 2, Casale Monferato 1983, s. 2646-2647. Autor podkreśla z jak dużą delikatnością Leon, tworząc teorię prymatu biskupa Rzymu, respektował jednocześnie tzw. *consuetudo* („zwyczaj”), uchwały synodalne i prawa innych biskupów, tworzących razem z nim *collegium caritatis* („wspólnota miłości”).

kowym intelektem i kulturą oraz zdolnościami administracyjnymi. Odważnie bronili oni wiary apostołskiej w różnego rodzaju sporach teologicznych, co wynikało z coraz głębszego przekonania o obowiązku *custodia fidei et disciplinae*. Z punktu widzenia cywilnego idea prymatu została umocniona dzięki historycznemu znaczeniu Rzymu, centrum administracyjnego Cesarstwa Rzymskiego aż do końca III w. Na płaszczyźnie kościelnej powstanie wielkich biskupstw, zwanych później patriarchatami, umożliwiło biskupom rzymskim odgrywanie roli mediacyjnej, zwłaszcza w częstych konfliktach między Aleksandrią i Konstantynopolem.

SOMMARIO

La consapevolezza dei vescovi di Roma di essere responsabili del governo della Chiesa universale (*cura Ecclesiae universalis*), come conseguenza della missione affidata da Gesù a Pietro, si sviluppò nei primi secoli in maniera assai evidente, anche se non senza difficoltà interne ed esterne. L'indagine prende in considerazione le testimonianze della letteratura cristiana antica (*Prima Clementis*, *Epistula ad Romanos* di Ignazio di Antiochia, *Adversus haereses* di Ireneo, *Tomus ad Flavianum* di Leone Magno) ed analizza alcuni argomenti di tale tematica piuttosto complessa, come pure i vari fattori (dottrinali, culturali, politici) collegati con essa.